

Вукашин СТАНОЈЛОВИЋ, мастер*

СЛУЖБЕНОСТ УПОТРЕБЕ (USUS) У РИМСКОМ И СРПСКОМ ПРАВУ

*Право употребе је лична службеност, која титулара права овлашћује да ствар користи у границама својих потреба. Сходно класификацији насталој у римском праву, убраја се у *servitutes personarum*, заједно са правом плодуживања, бесплатног становања и коришћења рада туђега роба или животиње. Уобличен у посткласичном римском праву, уз незнатне измене, институт је преузело српско средњовековно, а средином XIX века и модерно право доношењем Грађанског законика за Књажевство Српско. Сервитут познаје и позитивно право Републике Србије. Упркос томе, дилеме које се тичу обима вршења права – да ли узуар стиче право на плодове и да ли је властан право уступити другом, задавале су главобоље и римским јуриспрудентима и данашњим правницима. На то да укажемо на проблематику института и понудимо прагматична решења, навео нас је Одговор Привредног апелационог суда на питање нижестепених судова о поменутих контроверзама.*

У раду су примењени језичко, системско и историјско тумачење и историјски метод.

Кључне речи: Римско право. – Грађански законик Аустрије (ABGB). – Грађански законик за Књажевство Српско (СГЗ). – Личне службености. – Право употребе (*usus*).

---

* Сарадник у настави, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, vukasin.stanojlovic@ius.bg.ac.rs.

1. УВОД

Употреба (*usus*) је стварно право коришћења туђе ствари, чији титулар (*usuarius*) може употребљавати ствар у границама својих потреба (*Правна енциклопедија* 2 1985, 1773; Mousourakis 2012, 170). Према Марцијановој класификацији службености (D.8.1.1;¹ потенцијалне недоследности Станојловић 2021, 22–23), спада у *servitutes personarum*, које су се у римском праву конституисале легатом, поклоном (*donatio*), у поступку *in iure cessio* (*G. Inst.* 2.30; види Катанчевић 2017, 39–43) или путем *deductio servitutis* (*G. Inst.* 2.33). Поред права употребе (*usus*), у личне службености су у јустинијановом праву убројани плодуживање (*ususfructus*), право становања (*habitatio*) и право коришћења рада туђег роба или животиње (*operae servorum vel animalium*). Време њиховог настанка се не може са сигурношћу одредити, а међу романистима влада уврежено мишљење по коме су право употребе и право плодуживања настали у периоду позне републике (Du Plessis 2020, 169). Уобличен у посткласичном римском праву, концепт *servitutes personarum*, уз незнатне измене, преузели су бројни правни системи, настали на рушевинама римске империје, те тако и српско средњовековно и модерно право.

2. USUS У СРПСКОМ ПРАВУ

Личне службености су доспеле у српско средњовековно право посредством византијских правних² и канонских извора (Новаковић 1986, 250–257; Соловјев 1928, 58–68). Утицај византијско-римског права

¹ *Marcianus libro tertio regularum: Servitutes aut personarum sunt, ut usus et usus fructus, aut rerum, ut servitutes rusticorum praediorum et urbanorum.* <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. јул 2022.

² Јустинијанов *Corpus Iuris Civilis* био је важећи извор права у Византији до доласка на престо Лава Исавријанца (685–741), оснивача Исавријанске или Сиријске династије. Ипак, он је наставио да буде посредан извор права у каснијим световним и црквеним зборницима. У домену световног права следили су му: Еклога (*έκλογή*) из 739. године и три незванична приручника права – Војни законик (*Nomos Stratiotikos*), Поморски (Родски) законик (*Nomos (Rhodion) Nautikos*) и Земљораднички законик (*Lex Rustica* или *Nomos Georgikos*); Прохирон (*Prokcheiros nomos*) из 879. године; Епанагога (*έπαναγωγή*) из 886. године и Василике (*Vasilike*) из 892. године. После Василика није издат ниједан нови законик већ само низ сажетих извода који почињу *Epitome Legum* или *Ecloga Legum* из 920. године, а завршавају се Хексабиблионом или „Шестокњижјем“ (*Hexabiblos*) из 1345. године. Најзначајније

у немањићкој Србији ширио се путем Законоправила Светог Саве,³ али и тзв. Јустинијановог закона⁴ и скраћене Синтагме Матије Властара, који су уобичајено пратили Душанов законик (Соловјев 1928, 49–50, 53–58). Ти зборници садрже правила која се тичу *servitutes praediorum urbanorum*,⁵ док *servitutes praediorum rusticorum*⁶ и личне службености⁷ – право употребе и право плодуживања, помињу властелинске и владарске повеље. Са личним службеностима сусрећемо се углавном у даровним повељама манастирима и црквама – у Светоарханђеловској повељи из 1348. године властелин Никола Утоличић и његова мајка прилажу манастиру св. Арханђела баштинско село Љубочево, под условом да га „држе“ док су живи као сваку баштину (Соловјев 1928, 115 фн. 5), а краљ Стефан Душан поклања манастиру Хиландар цркву Николе Мрачког са њеним земљама и уједно установљава право „ужитка“

компилације црквеног права биле су: Синтагма (*Syntagma*) или Фотијев Номоканон из 883. године; Валсамонов *Exegesis canonum* из 1175. године и Синтагма (*Syntagma canonum*) Матије Властара из 1335. године (Рансиман 2020, 62–64).

³ Законоправило Светог Саве, Номоканон или Крмчија из 1219. године, у највећој мери је превод Фотијевог Номоканона, коме су придодате норме из Јустинијанових Новела (*Novellae*), Новеле Алексија Комнина, Зборник Јована Схолостика (*Collectio tripartita*), Мојсијев закон и Прохирон – у средњовековној Србији познат и као „Закон градски“. Прохирон у XXXVIII глави, која носи назив *Περὶ καινοτομιῶν* (*De novis operibus*), говори о различитим врстама службености, а правила су помешана са полицијским прописима о зидању нових зграда. Од 64 одредбе, колико их садржи XXXVIII глава Прохирина, Матија Властар је у своју Синтагму уврстио само 18 и начинио кратку главу К-3 под истим насловом – *Περὶ καινοτομιῶν*. Редактори скраћене Синтагме су главу о службеностима задржали у целини без икаквих измена (Соловјев 1926, 127–129; Стојановић 2014, 27; Станковић, Владетић 2018, 390; Шаркић 2013, 1007).

⁴ Тзв. Јустинијанов закон представља српску компилацију правних правила преузетих из Прохирина, Еклогe и Земљорадничког закона (Станковић, Владетић 2018, 390).

⁵ Једна зграда не може другој заклањати видик на море – *servitus prospectus* (С.С. К-2 § 4, ex Proch. 38.5); забрањено је пуштати дим из оцака на суседну зграду (С.С. К-2 § 12, ex Proch. 38.18); забрањено је бацање смећа око суседног зида – *servitus sterquilini* (С.С. К-2 § 14, ex Proc. 38.22); забрањено је затворити суседов прозор зидањем новог објекта (С.С. К-2 § 2, ex Proch. 38.4) (Соловјев 1928, 128 фн. 4, 6–8).

⁶ Призренска тапија (XIV век) помиње *servitus itineris ac viae*, а Скопска повеља (1300) *aqueductus* (Соловјев 1928, 128–129; Тарановски 1996, 638).

⁷ Први трагови личних службености помињу се у повељи краља Милутина манастиру Бањска, издатај између 1313. и 1318. године, и тичу се права удивичког ужитка. У Душановом закону помињу се личне службености на два места: у случају проније и у случају права уживања жениног мираза (Лазич 2000, 34).

старцу Иоану (Тарановски 1996, 635). Постоје и два сачувана правна споменика у којима се право није конституисало уговором о поклону. Краљ Милутин је властелинки Радослави, Мелшиној жени, поклонио манастир Светог Георгија и село Улитишта, а тај дар су потврдили краљеви Стефан Дечански и Душан. Међутим, краљ Душан је, у поступку својеврсне експропријације (или ревокације поклона), одлучио да Радославину имање поклони Хиландару, а властелинки остави право плодуживања (Тарановски 1996, 634). Осим тога, уговором о купопродаји од 19. јануара 1438. године, којим Радослава Мирковић продаје своју кућу у Трепчи манастиру Светог Павла, предвиђено је право доживотног коришћења једне собе за Радославу и њену сестру (Шаркић 2013, 1010).

Други, значајнији талас романизације права заплуснуо је Србију доношењем *Грађанског законика за Књажевство Српско* 25. марта 1844. године (СГЗ). Законик задржава основну поделу на стварне (§ 332) и личне (§ 333) службености, уз могућност одступања од те оштре поделе (§ 339) (Кнежић Поповић 1996, 75–76). Следећи аустријски узор, творац СГЗ Јован Хаџић прописао је правила којима се уређују право плодуживања (§§ 374–383), употребе (§§ 372, 373) и бесплатног становања (§§ 384, 385). Живковић пише да је право употребе уређено као деминутив плодуживања, а да се у СГЗ обим овлашћења ограничава потребама имаоца које постоје у тренутку настанка права. Додаје да користи које не припадају имаоцу права употребе припадају власнику ствари те да у погледу преносивости употребе, иако се чини да она није искључена одредбама СГЗ, постоји начелан став да је право непреносиво и да је уступање вршења права било забрањено (Живковић 2014, 181–194).

Све до ступања на снагу Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације⁸, СГЗ је био важећа кодификација грађанског права у Србији. Материја стварног права није била законски уређена у послератном периоду од 1946. до 1980. године, када је донет савезни Закон о основама својинскоправних односа.⁹ Иако се на први поглед може чинити да је материја стварног права коначно нормирана, у области личних

⁸ Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације – Закон о неважности правних прописа, *Сл. лист ФНРЈ* 86 од 25. октобра 1946, 105 од 27. децембра 1946, 96 од 12. новембра 1947 – обавезно тумачење. Закону је претходила Одлука АВНОЈ-а бр. 132 од 3. фебруара 1945. (Живковић 2014, 182 фн. 2).

⁹ Закон о основама својинскоправних односа – ЗОСПО, *Сл. лист СФРЈ* 6/80 и 36/90, *Сл. лист СРЈ* 29/96 и *Сл. гласник РС* 115/2005 – др. закон.

службености ситуација се само закомпликовала. Наиме, у члану 60¹⁰ ЗОСПО набројане су личне службености, али је пропуштено да буду ближе уређене и то је остављено законодавствима република и покрајина СФРЈ. Непостојање правних норми којима би се та материја уредила на јединствен и целовит начин ствара својеврстан правни вакуум праћен лутањем судске праксе и недоумицама око тога које норме треба применити.

Тако су се у новембру 2019. године пред Одељењем за привредне спорове и Одељењем за привредне преступе Привредног апелационог суда у Београду нашла питања: *„Која овлашћења има титулар личне службености ‘права употребе’? Да ли ‘право употребе’ подразумева право титулара да само непосредно искоришћава предмет личне службености, односно да ли право употребе садржи овлашћење титулара да предмет личне службености изда у закуп другом лицу без обавештења / сагласности власника предмета личне службености?“* (Привредни апелациони суд, Одговори на питања 20. 11. 2019, *Paragraf Lex*). Одговор¹¹ који је на њих дат на седницама оба одељења био је мотив да се у раду укаже на дилеме које наша судска пракса има, а које су

¹⁰ Чл. 60 ЗОСПО: „Право плодуживања, право употребе, право становања, као и право стварног терета уређују се законом.“ Иако је ЗОСПО ступио на снагу 1. септембра 1980. године, до дана објављивања овог чланка није донет посебан закон који би уредио материју личних службености. Покушај уређења личних службености у Републици Србији учињен је Нацртом законика о својини и другим стварним правима из 2012. године, којим је предвиђено и уређено право употребе (Део VI, Глава Ђ, чл. 391); законик никада није ступио на снагу. Позитиван искорак учињен је Нацртом грађанског законика Републике Србије од 29. маја 2015. године. Глава III Другог одељка, Другог дела III Књиге носи наслов „Лична службеност употребе“ и у чл. 2007–2013. садржи норме којима се уређује то право. Остаје да се види да ли ће предложени Нацрт бити усвојен као важећа кодификација грађанског права Републике Србије.

<https://ius.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2020/10/NACRT-ZAKONIKA-O-SVOJINI.pdf>, последњи приступ 2. јул 2022; <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>, последњи приступ 2. јул 2022.

¹¹ Већина аутора полази од тога да је стварање права нормативна делатност, односно да је стварање права једино могуће доношењем општих правних аката. За разлику од земаља система *common law*, код нас се судска пракса не сматра извором права, то јест одлуке Врховног касационог и Уставног суда немају карактер прецедента. Осим судских одлука, судови на посебним општим седницама (свих одељења истог суда) или заједничким седницама (два или више судова) могу заузимати начелне ставове и правна мишљења. У том случају, мишљење Врховног касационог суда или Привредног апелационог суда јавља се (*de facto*) као општи акт тог суда. Треба напоменути да је улога судова значајнија када се одређеном пресудом или мишљењем попуњава правна

идентичне или сличне онима које су имали и римски јуриспруденти. То су: 1) која су тачно овлашћења имаоца права употребе; 2) да ли узур има искључиво право коришћења ствари, без прибарања плодова (*uti potest, frui non potest*); 3) да ли се вршење права употребе може уступити другом лицу? Осим њих пажњу привлачи и питање да ли је Хаџић у § 372 потпуно трансплантирао § 505 *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* (ABGB) или СГЗ садржи извесне разлике у односу на свој узор?

3. ОВЛАШЋЕЊА ИМАОЦА ПРАВА УПОТРЕБЕ

3.1. Право на плодове – римски концепт

Читајући текстове римских правника, стиче се општи утисак да је право употребе лична службеност која титулара права овлашћује да ствар користи без убирања плодова (Watson 1968, 219). Такав начелан став износи Гај у коментару преторовог едикта, али и Улпијан стотинак година касније:

D.7.8.1.1. *Gaius libro septimo ad edictum provinciale: Constituitur etiam nudus usus, id est sine fructu: qui et ipse isdem modis constitui solet, quibus et usus fructus.*¹² [Може се установити голо право употребе, без права на плодове: оно се углавном установљава на исти начин као и плодуживање.]

D.7.8.2. пр. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Cui usus relictus est, uti potest, frui non potest.*¹³ [Коме је остављено право коришћења (неке ствари), може да користи, али не и да прибира плодове (од те ствари).]¹⁴

Дата дефиниција не даје много информација. Имати право коришћења ствари, без права убирања плодова превише је штура одредница која ствара дилеме, превасходно шта значи *употребљавати* ствар и шта се подразумева под забраном убирања плодова. Дилема, која живи и данас, мучила је класичне римске правнике те тако први

празнина. Иако се таква одлука (мишљење) не може сматрати прецедентом у нашем правном систему, њен значај је велики и на њу ће се у великој мери угледати нижи судови када решавају конкретан спор (Лилић 2000, 77–88).

¹² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 3. јул 2022.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Превод Полојац, Катанчевић 2015, 89.

покушај одређења обима права (D.7.8.10.4)¹⁵ проналазимо код Августовог савременика Лабеона. Он разматра ситуацију у којој је дато право коришћења сеоског имања и у први план истиче две особине права: 1) да се не може поистоветити са плодуживањем јер је обим права ужи те 2) нормира дејство личне службености *erga omnes*. Оно се огледа и у свом позитивном аспект, да има искључиво право коришћења складишта за вино и уље, и у негативном, да власнику имања може забранити приступ. Поменута дистинкција, да није реч о плодуживању, значајна је за предмет овог рада, али је и даље недовољна да се поуздано може рећи шта тачно приликом вршења права узурар сме, а шта не.

Наредни покушај ближег одређења обима права (D.7.8.12.1)¹⁶ наводи Улпијан који у делу *Libri ad Sabinum* помиње мишљења Сабина, Касија, Нерве, Лабеона, Прокула и Јувенција. У тексту се разматра ситуација у

---

¹⁵ *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Si usus fundi sit relictus, minus utique esse quam fructum longeque nemo dubitat. Sed quid in ea causa sit, videndum. Et Labeo ait habitare eum in fundo posse dominumque prohibitorium illo venire: sed colonum non prohibitorium nec familiam, scilicet eam, quae agri colendi causa illic sit: ceterum si urbanam familiam illo mittat, qua ratione ipse prohibetur, et familiam prohibendam eiusdem rationis est. Idem Labeo ait et cella vinaria et olearia eum solum usurum, dominum vero invito eo non usurum.* [Ако је остављено право коришћења имања, нема сумње да је то далеко од права плодуживања. Али хајде да видимо у чему се право састоји. Лабеон наводи да узурар има право да живи на имању и да власнику може забранити приступ: али не и колону или (власниковим) робовима, тј. робовима који обрађују земљу: с друге стране, ако (власник) пошаље кућне робове на имање, таквим робовима може бити забрањен приступ као и власнику. Лабеон наводи и да узурар има искључиво право коришћење просторија за складиштење вина и уља и да их власник не сме користити без његове дозволе.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 3. јул 2022.

¹⁶ *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Praeter habitationem quam habet, cui usus datus est deambulandi quoque et gestandi ius habebit. Sabinus et Cassius et lignis ad usum cottidianum et horto et pomis et holeribus et floribus et aqua usurum, non usque ad compendium, sed ad usum, scilicet non usque ad abusus: idem Nerva, et adicit stramentis et sarmentis etiam usurum, sed neque foliis neque oleo neque frumento neque frugibus usurum. Sed Sabinus et Cassius et Labeo et Proculus hoc amplius etiam ex his quae in fundo nascuntur, quod ad victum sibi suisque sufficiat sumpturum et ex his quae Nerva negavit: iuventius etiam cum convivis et hospitibus posse uti: quae sententia mihi vera videtur: aliquo enim largius cum usuario agendum est pro dignitate eius, cui relictus est usus. Sed utetur his, ut puto, dumtaxat in villa: pomis autem et oleribus et floribus et lignis videndum, utrum eodem loco utatur dumtaxat an etiam in oppidum ei deferri possint: sed melius est accipere et in oppidum deferenda, neque enim grave onus est horum, si abundant in fundo.* [Осим што има право да станује, лице коме је додељено право коришћења (сеоског имања и куће), има право да пролази пешке и колима. Сабин и Касије нам кажу да може користити дрва за огрев, за своје свакодневне потребе, и да може имати право употребе на башти и узимати воће, поврће, цвеће и воду; међутим, он то може чинити, не

којој лице има право употребе сеоског имања и куће те јуриспруденти наводе у чему се састоји његово право. Узуар може становати у кући (*habitatio*), али и прелазити преко имања пешке или колима (*iter et via*). Може употребљавати дрва за огрев, воће, поврће, цвеће, воду, сламу и суво грање, али и друге производе *sed ad usum, scilicet non usque ad abusum*. Нерва се томе делимично противи и сматра да титулар нема право на лишће (латице), маслиново уље, житарице или плодове других биљака, вероватно узимајући у обзир њихову економску вредност. Шта заправо желе да кажу ти правници? Анализирајући тај текст, али пре свега стављајући га у контекст других правила из титулуса D.7.8. *De usu et habitatione*, може се закључити да је акценат и даље на *употреби*, а не на плодовима. Као што и сам Улпијан каже, потврђујући ставове старијих колега, узуар нема право на плодове (D.7.8.2. pr), док побројана добра која се производе на имању може конзумирати у личне сврхе, само ради остваривања потпуне *употребе* сеоског поседа (Kaser 1984, 151). Добити на коришћење сеоско газдинство, без могућности привређивања и прибирања плодова са њега, било би апсурдно и не би водило остваривању циља због кога је право установљено. Ту није реч о овлашћењу имаоца права службености да слободно располаже (Buckland 1921, 272; Ourliac, De Malafosse 1961, 396) плодовима (*ius fruendi*) већ о нормирању права употребе – одређивању његових граница, које надилази пуко, фактичко коришћење ствари. Употреба тог економског добра, датог одређеном лицу на коришћење, може се остварити једино тако што ће узуар моћи да станује у кући, да долази на имање – пешке или колима, да производи храну, да захвата воду и да користи дрва за огрев и кување, како би се прехранио и преживео (Girard 1918, 377; Buckland 1921, 272; Du Plessis 2020, 169). *Ius fruendi*,

---

да би остваривао профит, већ само у складу са својим правом коришћења, то јест, не у пуном обиму. Нерва заузима исти став, додајући да може користити сламу и суво грање, али не и лишће (латице), маслиново уље, житарице или плодове других биљака. Међутим, Сабин, Касије, Лабееон и Прокул сматрају да поред тога, може узети од онога што је произведено на имању онолико колико је потребно за издржавање себе и своје породице, укључујући и производе за које Нерва каже да не сме узети; Јувенције чак каже да може користити те производе када има госте или приређује забаву. Сматрам да је ово исправан став јер, на неки начин, према узуару треба поступати великодушније, у складу са поштовањем према особи којој је остављено право коришћења. Међутим, моје мишљење је да он може поменуте производе користити само на имању. Што се тиче воћа, поврћа, цвећа и огревног дрвета, вреди размислити да ли их може употребљавати само на имању или их може донети и у град; мислим да је боље дозволити му, јер то није велики намет, ако их имање даје у изобиљу.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 3. јул 2022.

као стварноправно овлашћење, подразумева убирање *fructus naturales et fructus civiles* и њихово слободно располагање, те код службености употребе можемо говорити једино о „крњем“ овлашћењу узуара да користи природне плодове које ствар даје ради задовољења личних потреба, то јест остварења пуног обима стеченог права – употребе конкретне ствари. Такво објашњење се среће у Помпонијевој парафрази једне Хадријанове конституције:¹⁷

D.7.8.22. pr. *Pomponius libro quinto ad Quintum Mucium: Divus Hadrianus, cum quibusdam usus silvae legatus esset, statuit fructum quoque eis legatum videri, quia nisi liceret legatariis caedere silvam et vendere, quemadmodum usufructuariis licet, nihil habituri essent ex eo legato.*¹⁸ [Божански Хадријан, у случају у коме је завештано право коришћења шуме,

¹⁷ Потврду таквог става проналазимо и у другим текстовима. D.7.8.12. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: 2. Sed si pecoris ei usus relictus est, puta gregis ovilis, ad stercorandum usurum dumtaxat Labeo ait, sed neque lana neque agnis neque lacte usurum: haec enim magis in fructu esse. Hoc amplius etiam medico lacte usurum puto: neque enim tam stricte interpretandae sunt voluntates defunctorum.* [2. Ако је остављено право коришћења стоке, на пример, стада оваца, Лабееон сматра да их може користити само за потребе ђубрења и да не сме узимати вуну, јагњад или млеко, јер су то плодови. Сматрам да може узимати умерену количину млека; јер воље мртвих не треба тумачити тако строго (као што Лабееон чини).] 3. *Sed si boum armenti usus relinquatur, omnem usum habebit et ad arandum et ad cetera, ad quae boves apti sunt.* [3. Ако је остављено право коришћења стада говеда, узуар ће имати право да их користи у целости, како за орање тако и за све друге послове за које је стока погодна.]; D.7.8.15. pr. *Paulus libro tertio ad Sabinum: Fundi usu legato licebit usuario et ex penu quod in annum dumtaxat sufficiat capere, licet mediocris praedii eo modo fructus consumantur: quia et domo et servo ita uteretur, ut nihil alii fructuum nomine superesset.* [Ако је завештано право коришћења имања, узуар може узимати усеве онолико колико је потребно за подмирење његових потреба у току наредне године, али не више од тога, иако би се на тај начин исцрпели сви плодови са имања просечне величине, и то по истом принципу који му омогућава да користи кућу или робе на начин да ништа од плодова не остане другима.]; D.7.8.14.1. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Usus fructus an fructus legetur, nihil interest, nam fructui et usus inest, usui fructus deest: et fructus quidem sine usu esse non potest, usus sine fructu potest...* [Без обзира на то да ли је завештано плододуживање или право на плодове, право на плодове укључује право коришћења, али право коришћења не укључује право на плодове, и док не може постојати право на плодове без права коришћења, може постојати право коришћења без права на плодове...]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 3. јул 2022. У Јустинијановом праву I.2.5.1–4. преузета су виђења класичних правника уз истицање јасне разлике да узуар може користити природне плодове за личну употребу, а плододуживалац све плодове које ствар даје. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 3. јул 2022.

¹⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 3. јул 2022.

сматрао је да треба дозволити и убирање плодова, јер, ако се легатарима не би дозволило да секу и продају дрва, баш као што је то дозвољено плододуживаоцима, они не би имали никакву корист од легата.]

3.2. Право на плодове – концепт СГЗ

Док се у АВГВ службеност употребе уређује у пет чланова (§§ 504–508), у СГЗ се то чини у два:

§ 372 *Ко има права једну ствар употребити, онај може према своје стању без призрења на своје остало имање истом ствари користити се по потреби, која се узима од оног времена, кад је право речено почело. Но саму ствар такви не може изменити, нити на другога пренети.*¹⁹

§ 373 *У осталом сва друга корист принадежи господару ствари, који је дужан све терете са ствари скопчане носити, и исту у добром стању одржавати. Само у колико би корист ова мања била него терет, мора онај, који право на употребљење има, додати, или од употребљења престати.*²⁰

За тему која се обрађује у овом чланку значајно је навести §§ 505 и 506 аустријског узора:

§ 505 *Wer also das Gebrauchsrecht einer Sache hat, der darf, ohne Rücksicht auf sein übriges Vermögen, den seinem Stande, seinem Gewerbe, und seinem Hauswesen angemessenen Nutzen davon ziehen.*²¹ [Ко дакле има право употребе туђе ствари, тај сме, без обзира на своју осталу имовину, вући од ње користи, која се одмерава према његовом сталежу, занимању и домаћој потреби.] (Аранђеловић 1922, 138)

¹⁹ <https://www.overa.rs/gradanski-zakonik-kraljevine-srbije-1844-god-sa-kasnijim-izmenama.html>, последњи приступ 2. јул 2022.

²⁰ *Ibid.*

²¹ <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>, последњи приступ 2. јул 2022.

§ 506 *Das Bedürfnis ist nach dem Zeitpunkte der Bewilligung des Gebrauches zu bestimmen. Nachfolgende Veränderungen in dem Stande oder Gewerbe des Berechtigten geben keinen Anspruch auf einen ausgedehnteren Gebrauch.*²² [Потреба се одређује по времену одобрења употребе. Доцније промене у сталежу или занимању употребиоца не дају никаква права на пространију употребу.] (Аранђеловић 1922, 138)

Приликом писања чланова о службености права употребе, Хаџић је сублимирао §§ 504–507 ABGB у један члан СГЗ (§ 372), њему својственом техником, којом се обилато користио и због које је оштро критикован (Гамс 1996, 17). Српски законодавац користи конструкцију „*користити се* (ствари) *по потреби*“, а аустријски „*Nutzen davon ziehen*“ („*вући од ње* [ствари] *користи*“). Чини се да је Хаџић ближи римском поимању службености права употребе него што је то ABGB. Синтагмом „*користити се* (ствари) *по потреби*“, српски законодавац, угледајући се на римске правнике, ограничава право употребе на коришћење ствари и условно убирање природних, али не и цивилних плодова, искључиво ради задовољења личних и породичних потреба.²³ Држимо да израз „*користити се*“ и евентуалне *користи* које ствар даје никако не могу обухватити отуђење дела природних плодова, односно да је институт дефинисан по угледу на схватања класичних јуриспрудената. С друге стране, „*вући... користи... према... сталежу, занимању и домаћој потреби*“ (*den seinem Stande, seinem Gewerbe, und seinem Hauswesen angemessenen Nutzen davon ziehen*) обухватило би убирање и природних и цивилних плодова које ствар даје. Према свему судећи, у том погледу нема ограничења даљег располагања природним плодовима. Дакле, аустријски законодавац јасније и прецизније прописује да узур, осим права употребе, има право убирања свих плодова, које се не ограничава на личну употребу, и право њиховог даљег правног и фактичког располагања.

²² <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001622>, последњи приступ 2. јул 2022.

²³ Употребилац има право на плодове у границама личних и породичних прилика. Обим потребе се утврђује према породичном стању у моменту конституисања права. Лазих сматра да је такво решење неправично и да би требало дозволити повећање (о смањењу не каже ништа) обима захватања плодова сходно променама у породици узурара (рођење или усвојење детета, закључење брака итд.), али не и услед стварања нове породице (нпр. женидба) (Лазих 2000, 64–65).

Упоредним и историјским тумачењем § 372 СГЗ, српски правници су тој норми дали карактер какав има њен аустријски узор.²⁴ Хипотеза да је решење у СГЗ настало по угледу на римско класично, а не аустријско право, може се оспоравати тврдњом да је посредни неспретност у превођењу текста са немачког, у шта мало верујемо, имајући у виду да је реч о адвокату који је правничко знање стицао у Хабзбуршкој монархији.

3.3. Преносивост права употребе – креационизам или непознавање права?

Ригидна римска концепција према којој узур не ма право на убирање плодова није издржала тест времена те већ у римском праву, а и данас, ималац права употребе, осим права коришћења ствари, има овлашћење да убира одређену количину плодова. Друго значајно спорно питање је да ли узур може своје право добродино или теретно пренети на друго лице. Као и у првом случају, јуриспруденти су децидни:

D.7.8.8. pr. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Sed neque locabunt seorsum neque concedent habitationem sine se nec vendent usum.*²⁵ [Ко има право коришћења куће не може другима уступити просторије или право да у њој живе без њих; такође, не може (право употребе) дати у закуп.]

D.7.8.11. *Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum: Inque eo fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento sit: nec ulli alii ius quod habet aut vendere aut locare aut gratis concedere potest.*²⁶ [Узуар може боравити на имању онолико колико не смета власнику земљишта и

²⁴ Данас се право употребе разликује од плодуживања само у обиму овлашћења и немогућности преноса вршења права на друго лице; чл. 630 Code Civil; § 1091 BGB. Вид. Рашовић 2005, 353–355; Апелациони суд у Београду, Гж 1687/2014 28. 4. 2014, *Paragraf Lex*; Апелациони суд у Крагујевцу, Гж 1988/2019 3. 12. 2019, *Paragraf Lex*; Апелациони суд у Новом Саду, Гж 2987/2016 20. 10. 2016, *Paragraf Lex*; <https://codes.droit.org/PDF/Code%20civil.pdf>; <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BGB.pdf>, последњи приступ 3. јул 2022.

²⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 3. јул 2022.

²⁶ *Ibid.*

онолико колико не смета онима који обављају пољске радове: он не може право које има продати или дати у закуп или бесплатно другом лицу.]

D.7.8.12.6. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Operas autem servi usuarii non locabit neque alii utendo concedet, et ita Labeo: quemadmodum enim concedere alii operas poterit, cum ipse uti debeat?...²⁷* [Као што нам Лабео каже, узуар не сме давати у закуп услуге роба на коме има право коришћења, нити га уступити другоме; јер како човек може уступити такве услуге другоме, када се од њега захтева да их сам користи?]

Право употребе, као строго лична службеност, конституише се у корист одређеног лица и, као такво, непреносиво је и ненаследиво. Римско правило о непреносивости права употребе задржавају и АВГВ (§ 507) и СГЗ (§ 372), иако Хаџић штуро нормира правило речима: *Но саму ствар такви не може изменити, нити на другога пренети*. Узевши у обзир континуитет римског права, али и СГЗ, нејасно је одакле дилема у домаћој судској пракси у вези са тим да ли је право употребе преносиво. Да ли је реч о конфузији која је последица непостојања послератних норми, незнању или креационизму српских судова?

На упућено питање привредних судова Привредном апелационом суду: *Која овлашћења има титулар личне службености „права употребе„? Да ли „право употребе“ подразумева право титулара да само непосредно искоришћава предмет личне службености, односно да ли право употребе садржи овлашћење титулара да предмет личне службености изда у закуп другом лицу без обавештења / сагласности власника предмета личне службености?* Привредни апелациони суд је на седници Одељења за привредне спорове одржаној 19. и 20. новембра 2019. године и на седници Одељења за привредне преступе одржаној 20. новембра 2019. године изнео одговор у коме се, између осталог, каже:

Употребилац (uzuar) не може уговором пренети на треће лице ни право употребе у целини, ни вршење појединих овлашћења.

Али, сопственик послужне ствари може, уговором са употребиоцем или тестаментом, дозволити употребиоцу да закључи уговор о закупу послужне ствари и да прибира закупнину ради задовољења личних и породичних потреба.

²⁷ *Ibid.*

Правна доктрина („Стварно право“, девето издање, издавач „Номос“, аутора проф. др Обрена Станковића и проф. др Миодрага Орлића, стр. 227) упућује на то да је такво решење садржано и у другим модерним законцима.²⁸

Усвајањем Закона о неважности правних прописа, СГЗ престаје да буде важећа кодификација грађанског права у Србији. Међутим, у члану 4 тог закона се предвиђа:

Правна правила садржана у законима и другим правним прописима поменутих у чл. 2 овог закона, која у смислу чл. 3 овог закона нису проглашена обавезним, могу се по овом закону примењивати на односе који нису уређени важећим прописима, и то само уколико нису у супротности са Уставом ФНРЈ, уставима народних република, законима и осталим важећим прописима донетим од надлежних органа нове државе, као и са начелима уставног поретка Федеративне Народне Републике Југославије и њених република (став 1).

Државни органи не могу своја решења и друге акте заставити непосредно на овим правним правилима (став 2).

Како у послератном периоду материја личних службености није уређена, СГЗ је наставио да буде важећи правни пропис у тој области.²⁹ Због тога чуди то што је Привредни апелациони суд дао одговор такве

²⁸ Привредни апелациони суд, Одговори на питања, 20. 11. 2019, *Paragraf Lex*.

²⁹ Иако се у чл. 3 Закона о неважности правних прописа предвиђа: *Президијум Народне скупштине ФНРЈ може одредити да се поједина правила садржана у законима и другим правним прописима поменутих у чл. 2 овог закона примењују, одређујући при том потребне измене и допуне* (став 1); *Ово право имају и президијуми народних скупштина народних република за правне прописе чије доношење на основу Устава ФНРЈ спада у надлежност република* (став 2), судови су почели да попуњавају правне празнине директном применом одредаба СГЗ, без посебне одлуке Народне скупштине. Такође, Лазић пише: „На основу чл. 4 Закона о неважности судови могу примењивати 'правна правила' из одредаба: §§ 340, 342, 371–391. Не могу се применити §§ 392 (осим ст. 1), 393 и 938.“ (Лазић 2000, 37; Живковић 2014, 184–185; Водинелић 1996, 400–404; Врховни суд Србије, Рев. 355/2006 8. 7. 2006, *Paragraf Lex*; Апелациони суд у Београду, Гж. 667/10 23. 7. 2010, *Paragraf Lex*; Врховни касациони суд, Рев. 493/2010 13. 6. 2011, *Paragraf Lex*; Апелациони суд у Крагујевцу, Гж. 1500/2011 13. 6. 2011, *Paragraf Lex*; Апелациони суд у Београду, Гж. 14797/2010 16. 11. 2011, *Paragraf Lex*; Апелациони суд у Београду, Гж. 5531/17 31. 5. 2018, *Paragraf Lex*)

садржине када постоје предратне норме које се имају применити у датом случају те се поставља питање због чега као релевантан не наводи доктринаран став о правилу из домаћег већ из других правних система.³⁰ Вођени тим аргументом, домаћи судови би, у случајевима када нека материја није регулисана послератним а била је уређена предратним правним нормама, требало да примене страна правна решења, а не домаћа предратна, како је прописано Законом о неважности правних прописа. Тиме се знатно нарушава правна сигурност јер се не зна које од различитих упоредних решења би било примењено. У Одговору се не наводи из ког страног правног система треба преузети решења и применити их нити се то чини у уџбенику на који се у Одговору позива.

Осим тога, такво решење, које је у супротности са правом Републике Србије, руши и начела права употребе постављена још у класичном римском праву, која је дефинисао Лабеон пре две хиљаде година (D.7.8.10.4), да је право употребе уже од плодуживања. Решење из Одговора узуару даје могућност да му власник дозволи „*уговором ... или тестаментом... да прибира закупнину*“, што одговара обиму овлашћења који има плодуживалац, а не каже се да би тиме сопственик ствари узуара учинио плодуживаоцем. Такав став суда може се тумачити као негирање самосталне природе права употребе. На крају остају питања да ли се суд ставио у улогу законодавца и да ли *curia novit iura*.

4. ЗАКЉУЧАК

Када излажу материју која се односи на службеност употребе, пи-сци уџбеника римског права на српско-хрватском говорном подручју листом наводе следеће: *usus* је лична службеност која овлашћује имаоца права да ствар употребљава и убира плодове у мери у којој је то довољно за задовољење личних и породичних потреба; узуар није био овлашћен да вршење права уступа другоме; право се гасило смрћу лица или услед *capitis deminutio*; на све остале односе у вези са вршењем права сходно су се примењивала правила о плодуживању (види Horvat 1980, 161; Стојчевић 1985, 175; Милошевић 2016, 287–288). Међутим, иза тако штурог одређења узуса крију се динамизам римског права и иста питања која муче правнике скоро две хиљаде година касније.

³⁰ На месту у уџбенику које је цитирано у Одговору се каже: „...законцима је прописано да је непреносиво не само право употребе него ни његово вршење. Та одредба, међутим нема императивни карактер, барем што се тиче вршења права употребе“ (Станковић, Орлић 2014, 227).

Анализирајући текстове римских правника сачуваних у Јустинијановим Дигестима долазимо до закључка да је узуар имао право употребе ствари, без права на плодове. Међутим, одређена добра је могао конзумирати у личне сврхе, ради остваривања потпуне употребе ствари. Дакле, ималац права службености није могао слободно располагати плодовима, те код узуса можемо рећи да је постојало „крње“ овлашћење титулара права да користи природне плодове како би подмирио личне и породичне потребе, то јест остварио пун обим права. Осим тога, право је било непреносиво *inter vivos et mortis causa*.

Рецепцијом института у српско модерно право преузете су исте дилеме и питања која су имали и класични јуриспруденти. Како нам се чини, творац СГЗ није био пуки преписивач и преводилац АВГВ већ је питање убирања плодова код службености употребе уредио ближе класичном римском него аустријском праву. Српски законодавац, угледајући се на римске правнике, ограничава право употребе на коришћење ствари и предвиђа условно убирање природних, не и цивилних плодова, искључиво ради потпуног остварења права, то јест правилне и потпуне употребе ствари. *A contrario*, аустријски законодавац јасније и прецизније прописује да узуар, осим права употребе, има право убирања свих плодова, квантитативно ограничено индивидуалним приликама узуара, при чему га не ограничава се на личну употребу и даје му право њиховог даљег правног и фактичког располагања. Римско правило о непреносивости права прописано је и у АВГВ и у СГЗ.

Јасно нормирано правило да је службеност употребе непреносива и донекле супротан став српског суда о том питању навели су нас да свеобухватније сагледамо тај институт. Привредни апелациони суд пренебрегава постојање предратних законских норми и као аргументе за то да је право преносиво наводи доктринарне ставове и упоредно-правну праксу. Не само што је то схватање *contra legem* већ је и у супротности са природом института и његовом самосталношћу у односу на право плодуживања.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Аранђеловић, Д. 1922. *Аустријски грађански законик* (превод). Београд.
- [2] Buckland, W. W. 1921. *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*. Cambridge.
- [3] Du Plessis, P. J. 2020. *Borkowski's Textbook on Roman Law*. Oxford.

- [4] Gaius. 2009. *Institutiones* (превод О. Станојевић). Београд.
- [5] Girard, P. Fr. 1918. *Manuel élémentaire de droit romain*. Paris.
- [6] Гамс, А. 1996. Значај Српског грађанског законика за Србију у XIX веку. *Сто педесет година од доношења српског грађанског законика (1844–1994)*, ур. М. Јовичић. Београд
- [7] Horvat, M. 1980. *Rimsko pravo*. Zagreb.
- [8] Iustinianus. *Digesta*.
- [9] Iustinianus. *Institutiones*.
- [10] Kaser, M. 1984. *Roman private law* (translated by R. Dannenbring). Pretoria.
- [11] Катанчевић, А. 2017. *Начини стицања својине у римском праву*. Београд.
- [12] Кнежић Поповић, Д. 1996. Удео изворног римског права у српском грађанском законнику. *Сто педесет година од доношења српског грађанског законика (1844–1994)*, ур. М. Јовичић. Београд.
- [13] Лазић, М. 2000. *Личне службености: ususfructus, usus, habitatio*. Ниш.
- [14] Лилић, С. 2000. Судске одлуке и стварање права (са посебним освртом на стварање управног права Европске уније). *Стварање права. Трећи скуп Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права, Милочер 24–25. септембар 1999*, ур. С. Табороши. Београд.
- [15] Милошевић, М. 2016. *Римско право*. Београд.
- [16] Mousourakis, G. 2012. *Fundamentals of Roman Private Law*. Berlin – Heidelberg.
- [17] Новаковић, С. 1986. *Васкрс државе српске и друге студије. Средњовековна Србија и римско право*. Београд.
- [18] Ourliac, P., Jehan de Malafosse. 1961. *Histoire du Droit privé*. Paris.
- [19] *Правна енциклопедија 2*. 1985. Београд: Савремена администрација.
- [20] Полојац, М., Андреја Катанчевић. 2015. *Практикум за римско право (I)*. Београд.
- [21] Рансиман, С. 2020. *Византијска цивилизација*. Београд.
- [22] Рашовић, З. 2005. *Стварно право*. Београд.
- [23] Соловјев, А. 1928. *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*. Скопље.

- [24] Станковић, Е., Срђан Владетић. 79/2018. Универзалност правила римског права везаних за институт службености. *Зборник радова Правног факултета у Нишу* LVII.
- [25] Станковић, О., Миодраг Орлић. 2014. *Стварно право*. Београд.
- [26] Станојловић, В. 2021. *Habitatio у римском и српском праву*. Мастер рад. Београд.
- [27] Стојановић, Н. 1/2014. О наслеђивању у Законоправилу Светог Саве. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*.
- [28] Стојчевић, Д. 1985. *Римско приватно право*. Београд.
- [29] Тарановски, Т. 1996. *Историја српског права у немањихкој држави*. Београд.
- [30] Водинелић, В. 1996. Сто педесет година касније: шта је још увек живо у Српском грађанском законнику? *Сто педесет година од доношења српског грађанског законика (1844–1994)*, ур. М. Јовичић. Београд.
- [31] Шаркић, С. 2013. Службености у византијском и српском средњовековном праву. *Зборник радова Византолошког института* L.
- [32] Watson, A. 1968. *The Law of Property in the Later Roman Republic*. Oxford.
- [33] Живковић, М. 2014. Уређење личних службености у Српском грађанском законнику. *Српски грађански законик – 170 година*, ур. М. Полојац, З. С. Мирковић, М. Ђурђевић. Београд.

Vukašin STANOJLOVIĆ, LL. M.

Teaching Fellow, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

THE RIGHT TO USE IN ROMAN AND SERBIAN LAW

Summary

The right to use is a personal servitude, which authorizes the holder to use the property within the limits of their needs. According to the Roman classification, it is personal servitude, together with the right of usufructus, free housing and use of the work of someone else's slave or animal. Formed in post-classical Roman law, with minor changes, the institute was absorbed into Serbian medieval law, and subsequently, in the mid-19th century, into the Civil Code of the Principality of Serbia. Servitude is also recognized in the law of the Republic of Serbia. The dilemmas concerning the scope of rights – whether the holder acquires fruits or can transfer the right to another – gave headaches to both Roman jurists and jurists today. An interpretation by the Commercial Court of Appeal, regarding a question about the abovementioned controversies, posed by a lower court, has highlighted the problems regarding the institute.

Key words: *Roman law. – Austrian Civil Code (ABGB). – Serbian Civil Code (SGZ). – Personal Servitudes. – Right to use (usus).*

Article history:

Received: 1. 10. 2022.

Accepted: 30. 11. 2022.